

РОЗВИТОК МУЗИЧНОГО СПРИЙНЯТТЯ У СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ОСНОВНОГО МУЗИЧНОГО ІНСТРУМЕНТУ ТА АКОМПАНеМЕНТУ

Л.С.Петлик

Анотація. Стаття розглядає розвиток музичного сприймання музики, розкриває особливості розвитку уяви, фантазії та емоцій у діяльності майбутніх учителів музичного мистецтва.

Ключові слова: сприйняття, музика, уява, фантазія, емоції.

Аннотация. Статья рассматривает развитие музыкального восприятия, раскрывает особенности развития воображения, фантазии и эмоций в деятельности будущих педагогов музыкального искусства.

Ключевые слова: восприятие, музыка, воображение, фантазия, эмоции.

Summary. The article examines the development of musical perception, exposes the features of the development of imagination, fantasy and emotions in the activity of future teachers of musical art.

Key words: perception, music, imagination, fantasy, emotions.

Актуальність проблеми дослідження. Метою курсу основного музичного інструменту є формування комплексу виконавських умінь та навичок, що забезпечують необхідний рівень володіння інструментом, відтворення музичних творів з репертуару, який запропоновано у шкільних програмах, уміння реалізувати педагогічно-виконавський задум, який, у свою чергу, спрямований на стимулювання емоційно-чуттєвої сфери юних слухачів. Заняття акомпанементу розвивають музично-аналітичне мислення, творчу ініціативу, здатність до всебічного художньо-образного сприйняття твору. Інтенсивно зростаюче підвищення попиту на вчителів, які спроможні виконувати свої професійні обов'язки на високому рівні, підходити нестандартно і в найбільш ефективний спосіб до вирішення завдань розвитку музичного сприйняття, значно актуалізує проблему дослідження.

Аналіз публікацій з даного питання. Проблеми художнього сприймання широко висвітлені у науковій літературі, що дають можливість узагальненого розгляду навчальних підходів до організації та розвитку здатності студентів до повноцінного сприйняття художніх образів. Проблема формування музичного сприйняття має глибоку історію. Накопичення величезного обсягу теоретичного матеріалу призвело до виникнення у ХХ ст. науки про музичне сприйняття, яка на сучасному етапі виступає як наука про закономірності процесу формування та функціонування суб'єктивного музичного образу. В становленні цієї науки велику роль відіграли праці Б.В.Асаф'єва, який вважав, що урок музики в школі має як загальні риси, притаманні іншим урокам, так і специфічні особливості, визначені його предметом – музичним мистецтвом. Ці особливості виявляються у тому, що: головна роль відведена почуттям та емоціям; здійснюється комплексний вплив музики на учнів (на їхню психіку, моторику, фізіологію); відбувається єднання емоційного, художнього й свідомого ставлення до музики. У працях Б.В.Асаф'єва художній зміст музики розкривається в процесі безпосереднього контакту з твором, засвоєння інтонації через особливу музичну діяльність – «інтонування». Психологічний напрям складають дослідження, присвячені музично-перцептивним здібностям людини (Л.Бочкар'єв, В.Ветлугіна, С.Науменко, Б.Теплов та ін.). Щоб знайти більш широкі можливості для сприйняття музики класиків дітьми, Н.Гродзенська пропонувала не тільки слухати, але й співати доступні теми й мелодії з інструментальних і вокальних творів. Питання методики музичного сприйняття, психології та розвитку музичних здібностей, зокрема слуху, досліджували Є.Назайкінський, О.Ростовський, Л.Виготський, які безпосередньо тлумачать музику як засіб художнього впливу і з цієї точки зору розглядають її природу та психологію сприйняття. В працях Б.Теплова простежується зв'язок уяви з усією ієрархією музичних здібностей. Він стверджує, що для успішних занять важливе значення мають не тільки музичні здібності, а й ті, які потрібні як для музики, так і для багатьох інших видів діяльності: уява, особливості уваги, вольові риси. В.Шацька та С.Шацький постійно досліджували можливості удосконалення естетичного виховання і формування у дітей та молоді загальнолюдських морально-естетичних цінностей. Аналіз результатів досліджень з питань естетичного виховання дав можливість запропонувати нові підходи до відбору змісту, методики роботи відповідних освітніх установ з навчання і виховання вчителів-практиків і майбутніх педагогів.

Вчені стверджують, що реалізація проблеми музичного сприймання не можлива без знання виконавських, загальномузичних, творчих, слухових особливостей студентів, що дозволяє визначити

основні напрями педагогічної спрямованості щодо формування естетичного ставлення до музичного мистецтва, емоційно переживати їх образно-естетичний зміст, правильно оцінювати на підставі загальноприйнятих естетичних критеріїв.

Мета статті – аналіз особливостей сприймання музики через твори українських та зарубіжних класиків, розкриття особливостей розвитку уяви, фантазії, емоцій у діяльності майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі професійної підготовки на заняттях основного музичного інструменту та акомпанементу.

Виклад основного матеріалу. Мистецтво є невід’ємною частиною життя особистості. Воно презентує навколишній світ у художньообразній формі саме через сприймання. Процес сприймання на заняттях основного музичного інструменту чи музичного мистецтва присутній від початку і до кінця. Це розучування чи слухання творів, спів пісень шкільного репертуару тощо.

Сприймання мистецтва – процес і результат сприймання й усвідомлення інформації, що міститься в художніх образах. Сприймання є необхідним, притаманним кожній із мистецьких дисциплін. На заняттях з музики, живопису, поезії чи хореографії є місце для сприймання. Сприймання є провідним видом мистецької діяльності, притаманне кожному ступеню навчання [2, с.107].

Особливу значущість останнім часом мають питання формування у студентів естетичного сприйняття класичної музичної спадщини минулого й сучасного, шедеврів світової художньої культури, народної музики, фольклору. Тільки такі твори містять у собі величезний потенціал, мають глибокий художній вплив на слухача.

«Музика – уява – фантазія – казка – творчість» – це той шлях, по якому, за В.Сухомлинським, іде розвиток духовних сил дитини. Великий педагог радив викладачам поступово впливати на почуття, уяву, фантазію дітей [5, с.338].

На наш погляд, особливістю музично-педагогічної діяльності є наявність внутрішнього фактору – уяви, що становить самостійну категорію в структурі діяльності майбутнього вчителя музики. Особливо ефективно здійснюється її розвиток у процесі музичного сприйняття, де не лише почуття збуджують уяву, а й навпаки, уява значно поглиблює пізнання музики, що надає більшої стійкості і яскравості музичним враженням. Музичні уявлення так або інакше пов’язані з оживленням у процесі слухання музики певних спогадів, картин і образів з особистого і суспільного життя, тому зміст музики часто сприймається по-різному. Особливу роль у цьому процесі відводимо уяві.

У психології мистецтва слід відрізнити уяву творчу від репродуктивної, або відтворюючої. Творча уява – це самостійне створення письменником, художником, композитором нових оригінальних образів тих об’єктів, яких насправді не існує [1, с.218].

Відтворююча, або репродуктивна уява – це створення образів таких об’єктів, які хоч в дійсності існують або існували, але в нашому досвіді ще не зустрічались і нами не сприймалися. Цей вид уяви виникає на основі словесного опису, графічного або музичного відображення згаданих об’єктів [4, с.316].

Варто відмітити, що при слуханні музики уява стає багатим джерелом наших емоційних переживань. У педагогічному аспекті виділяють три типи емоцій, які можна співвіднести з триступеневою структурою музичного сприйняття, яку умовно розрізняють дослідники О.Рудницька та Т.Завадська, підкреслюючи їх важливість та специфічність у формуванні перцептивних та інтелектуальних умінь музичного пізнання:

- «емоції вираження», в яких виявляється безоціночне недиференційоване ставлення до музичного мистецтва, яке ґрунтується на інтуїтивних відчуттях, що відповідають перцептивному сприйманню музичних звучань, їх слуховому розрізненню;

- «емоції переживання» – усвідомлення особистісного смислу музичного твору, на основі яких здійснюється розуміння виразно-змістовного значення музики;

- «емоції співпереживання», які характеризуються злиттям суб’єктивного переживання з позицією автора й виконавця, внаслідок чого здійснюється естетична оцінка й інтерпретація емоційно-образного змісту музики [2, с. 94].

Загальна емоційно-змістова характеристика музичного твору є тим першим і основним збудником, який спрямовує уяву та фантазію в певному напрямі й утримує її в певних рамках.

Причини відмінності та фантазії, різноманітності уявлень при сприйманні того ж самого музичного твору варто шукати, насамперед, у специфіці самої музики, мова якої не має ні конкретної значимості слів (як в літературі), ні наочної предметності малюнка (як в образотворчому мистецтві) [4, с.324].

Розглянемо особливості розвитку музичного сприймання студентів на прикладах роботи над творами композиторів-класиків. Візьмемо музичні твори або їх окремі частини, де зображується, наприклад, море. Таких картин багато у М.А.Римського-Корсакова, зокрема, в його симфонічній сюїті

«Шехеразада» та операх «Казка про царя Салтана», «Садко». При знайомстві з цими творами студенти в уяві малюють картини моря в залежності від того, наскільки вони знайомі з морем, з яким морем і в який час, в яких обставинах, яке значення мають в їх житті враження, пов'язані з ним тощо. На характер уяви тут впливає різноманітність життєвого досвіду. Якщо музика від початку до кінця спокійна, плавна, ясна за настроєм і радісна, як у творі В.Косенка «Пастораль», в уяві виникають приємні образи природи, відпочинку на її лоні, картини тихої бесіди з близькою людиною і т. ін.

Інакше складається справа при вивченні творів з різноманітним характером окремих частин, з рухом то стриманим і спокійним, то стрімким і бурхливим, – творів, які навіть у межах окремих своїх частин викликають швидко зміну почуттів: сумних – радісними, спокійних – бурхливими і навпаки. Контраст інтонацій у «Пісні Сольвейг» Е.Гріга викликає в уяві різні за характером картини. Одні образи швидко змінюються іншими. Але й тут можна визначити певні межі діяльності фантазії, певну спільність образів, що виникають в уяві. Наприклад, при слуханні третьої або п'ятої симфонії Л.Бетховена слухач ніби потрапляє у сферу зіткнення та боротьби двох протилежних сил, героїчної боротьби людських, прогресивних сил проти сил зла та темряви. Звичайно, композитор відобразив пафос цієї титанічної боротьби під впливом певних історичних причин, конкретних подій, яких слухач може й не знати. Але він знає, що в суспільному житті окремої людини або цілого народу є чимало причин, що породжують героїчну боротьбу, і в його фантазії з'являються образи з життєвого досвіду – особистого та історичного.

Твори деяких музичних жанрів, наприклад, опери, балети тощо при їх сприйманні не викликають напруженої роботи фантазії, оскільки зміст музики своєрідно ілюструється в живих, конкретно-наочних образах, картинах, сюжетах за допомогою інших видів мистецтва – театрального, образотворчого, хореографічного. До деякої міри можна говорити і про зображальність як засіб конкретизації змісту музики, а звідси – і слухацької фантазії тоді, коли композитор запозичує елементи тієї музики, яка за традицією міцно зрослася з побутом народу, з певними ідеями, асоціаціями. Так, композитор Г.Майборода використав в одному із своїх симфонічних творів – «Гуцульській рапсодії» – елементи гуцульської народної музики, зокрема мелодії популярної на Україні пісні «Верховина», награні на трембіті, сопілці, флюярі, коломиївкові танцювальні мотиви. Значною мірою завдяки цьому музика дає поштовх для малювання в уяві слухача різних мальовничих картин природи Карпат та поетичних образів з життя й побуту волелюбних гуцулів.

Сучасний викладач має різноманітні засоби формування сприйняття й інтересу до художньо цінної музики в процесі її вивчення. Демонстрація музичного твору самим викладачем завжди повинна бути яскравою та виразною. Вступне слово покликане створити емоційне налаштування, викликати інтерес і підготувати студента до сприйняття музики. Важливо використовувати і чергувати різні варіанти демонстрації музики: відтворення музики у записі, у виконанні студента-професіонала.

Для розвитку музичного уявлення в процесі слухання й аналізу музики використовуємо метод порівняння. Завдання на порівняння двох творів сприяють розвитку пізнавальної активності. Контрастне порівняння музичних образів у різних творах допомагає краще, яскравіше й наочніше їх сприймати: «Хвороба ляльки» та «Нова лялька» П.Чайковського; «Не хочуть купити ведмедика» та «Купили ведмедика» В.Косенка. Зокрема, «Дитячий альбом» П.І.Чайковського може бути яскравим матеріалом для творчої лекції-концерту класу викладача. Тут чудові зразки музичних п'єс, доступних і за обсягом, і за змістом для виконання і сприйняття студентів. Частина цих п'єс має танцювальний характер (вальс, полька, мазурка, камаринська), частина – зображальний характер, пов'язаний або з природою («Жайворонок»), або з дитячими іграми («Хвороба і похорон ляльки», «Гра в коней»). Є в альбомі й казкові образи – «Нянина казка», «Баба-яга». Поєднуючи виконання творів з картинами живопису, з літературними рядками, студент виступає як творча, емоційно ерудована особистість.

У формуванні уяви та фантазії майбутнього вчителя вважаємо доцільним застосування інтеграції різних видів мистецтва – співставлення і порівняння музичного твору з творами інших видів мистецтв. Ми вважаємо, що недостатній рівень культурного і музично-естетичного розвитку, нерозвинена творча уява, обмежене образне мислення безперечно негативно позначаються на формуванні творчої особистості майбутнього вчителя, підготовки його до педагогічної творчості.

Висновок. У результаті дослідження ми можемо стверджувати, що правильно організовані напрями щодо формування музичного сприйняття програмових творів з основного музичного інструменту та акомпанементу створюють умови для формування уяви, вияву фантазії, поглиблюють мотивацію музичної діяльності студентів, становлять важливу складову становлення особистості майбутнього вчителя. Поряд з естетичними почуттями, абстрактним мисленням набуваються знання і навички, розвиваються здібності, прищеплюються смаки, формується досвід безпосереднього емоційно-образного сприйняття.

Література

1. Загальна психологія: підручник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – К.: Каравела, 2009. – 464 с.
2. Педагогіка: загальна та мистецька: Навчальний посібник / О. П. Рудницька. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360с.
3. Печерська Е. П. Уроки музики в початкових класах: навч. посібник. – К.: Либідь, 2001. – 272 с.
4. Психологія: підручник / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін.; за ред. Ю. Л. Трофімова. – К. : Либідь, 1999. – 558с.
5. Сухомлинський В. О. Виб. тв.: В 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т.4. – 640с.